

Türklerde Toprak Bilgisinin Kökenleri

The Roots of Soil Knowledge in Turks

Orhan Sevgi^{*}

O. Yalçın Yılmaz^{**}

H. Barış Tecimen^{***}

Taner Okan^{****}

Özet:

Türklerin toprak bilgisinin oluşmasında, yaşadığı coğrafyaya ait özellikler ile tarihi birikim en büyük etkiye bulunmaktadır. Türkleri diğer milletlerden ayıran özellik, geçmişten günümüze çok geniş coğrafyada kesintisiz olarak bulunmasıdır. Geniş coğrafyada yaşamak aynı zamanda farklı ortamlardaki canlıları, olayları ve süreçlere ait tanımlamaları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada çeşitli kaynaklardan yararlanılarak Türklerin yaşadığı bölgeler üç zaman dilimine bağlı olarak (MÖ 1000 – 0, MS 0 – 1000 ve 1000 – 2000) haritalanmıştır. Ardından, bu coğrafyaya ait harita ile günümüz toprak haritası örtüştürülmüştür. Üç bin yıllık Türk tarihinden elde edilen bulgularla göre, Türklerde toprak bilgisinin kökenleri; 1) Yeniliklere açık hareketli toplumsal yapılarının olması, 2) Çeşitli yetişme ortamlarını içeren geniş bir coğrafyada yaşamaları, 3) Aynı coğrafyada uzun süre bulunmaları, 4) Diğer toplumlarla kolayca iletişim kurmasıdır. Üç bin yıldır Türklerin yaşadığı coğrafya Dünya toprak bilgisinin kullanıldığı geniş bir alanı kaplamaktadır.

* Orhan Sevgi, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, 34473, Bahçeköy, İstanbul.

osevgi@istanbul.edu.tr

** O. Yalçın Yılmaz, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Ölçme Bilgisi ve Kadastro Anabilim Dalı, İstanbul. yilmazy@istanbul.edu.tr

*** H. Barış Tecimen, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, 34473, Bahçeköy, İstanbul.

btecimen@istanbul.edu.tr

**** Taner Okan, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Ormancılık Ekonomisi Anabilim Dalı, 34473, Bahçeköy, İstanbul.

token@istanbul.edu.tr

Önümüzdeki yıllarda bu bilginin günümüz insanının kullanabileceği duruma getirilmesi en büyük temenni olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Toprak bilgisi, Türk coğrafyası, Tarım.

Abstract:

The related geographical properties and the historical background are the most efficient factors on the composition of soil knowledge at Turks. The distinguishing characteristic of Turks' from other nations is their existence at a wide range of geography continuously. The geographical variance also provided the naming of living things, phenomena and processes present at divergent sites. In the context of current study the geography where the Turks lived was mapped in thousand-step time scales (b.c. 1000-0, a.c. 0-1000 and 1000-2000 years). The drawn map is superposed with daily soil map. According to our findings the origin of soil knowledge of Turks relies on; (i) possession to innovative social structure; (ii) living at a wide range of geographical area; (iii) existence at a given location persistently; and, (iv) having ease of inter-communication with other nations. The geography on which Turks existed covers a wide range of area where world soil knowledge was intensively used. Actualization of that knowledge in the shortest future is the highest expectation.

Keywords: Soil knowledge, Geography of the Turks, Agriculture.

1. Giriş

Toplumlar yaşadıkları coğrafyada etraftaki nesnelere yavaş yavaş kullanmayı öğrenmekte ve bu bilgiyi nesilden nesile dile aktarmaktadır. Nesillerin öğrendiği bilgiyi diğer nesle aktarmalarına yarayan araç dildir (Özkan, 2008: 82-87, 97-112). Böylece hangi bitkinin yeneceği, hangi hayvanın avlanacağı vb. bilgiler iletişim ve aktarım yoluyla zaman içinde dile yerleşmektedir.

Bilginin aktarımında sözlü aktarım kadar yazılı aktarım da önemlidir. Böylece geçmişte üretilen birçok bilgi yazılı kaynaklarla günümüze aktarılmaktadır. Geçmişte üretilen bilgiler hem sözlü hem de yazılı kaynaklarda bulunmaktadır. Örneğin tarla kelimesi hem sözlü hem de yazılı kaynaklar yoluyla günümüze kadar gelmiştir. Türkçe'de ziraatçı için kullanılan, "Tarıgçı, tarıkçı" gibi ifadeler, ekin manasına gelen "tarıg" ve tarla için "tarlag" sözleri eski metinlerde sıkça kullanılmış olup, Kaşgarlı Mahmud'un kitabında ise çiftçi anlamında "tarıgçı" deyişinin yanında bir de "tarıdaçı" yani tarım yapan sözü kullanılmıştır (Ögel, 1985: 2). Daha çok Batı Türkçe'sinde kullanılan "Ekinci" sözü de ziraatçı anlamında

kullanılmaktadır (Ögel, 1985: 2). Günümüz Türkçe'sindeki tarla kelimesi “tarlag”, “tarlagım” ve “ekinlig” kelimeleri Göktürk'lerden günümüze kadar kullanılmakta olan sözcüklerdir (Ögel, 1985: 3-5). Bu genel ifadenin yanı sıra tarlanın niteliğini belirten sözcükler de kullanılmaktadır. Örneğin ekilmemiş yer için “kır”, “yazı” vb., ekilmesi mümkün olmayan yerler için “çorak”, “koçur” ve “sızlık” gibi ifadeler kullanılmaktadır (Ögel, 1985: 6).

Herhangi bir toplumun bilgi birikimi o toplumun yaşadığı coğrafyanın çeşitliliğiyle de ilgilidir. Toplumlar aynı coğrafyalarda yer değiştirmeden uzun süreler yaşayabileceği gibi, değişik coğrafyalara göç ederek, bilgi birikimini arttırabilir. Dağlık alanlar, yağmur ormanları veya kutuplar gibi belirli bölgelerde yaşamış, toplumlarda bilgi birikimi sadece o coğrafyayla ilgilidir. Örneğin kutuplarda yaşayan Eskimo'ların dağarcığında, kar veya buzla ilgili kelimelerin fazla olduğu bilinen gerçeklerdendir. Bedevilerin kullandığı kelimelerde çölle ilgili olanlar benzer şekilde zengindir.

Toplumların bilgilenme kaynaklarından bir tanesi de, diğer toplumların birikimidir. Söz konusu toplumlararası birikim aktarımı, çeşitli nedenlerden doğan olaylar vesilesiyle ve farklı düzeylerde temaslarla gerçekleşmektedir. Bu temaslar iki topluma ait bireylerin karşılaşması olduğu gibi, iki kültürün karşılaşması şeklinde de olabilmektedir. Yazılı kaynakların oluşmasından sonra bu durum, bir toplumun ürettiği yazılı kaynağın okunması şeklinde olmuştur. Özellikle çağdaş olmayan toplumlarda bilgilenme veya aktarım yazılı kaynaklar üzerinden olmuştur.

Geçmiş yıllarda bir toplumun bilgilenmesi; toplumun, coğrafyanın ve iletişim halindeki toplumların özellikleriyle şekillenmekteydi. Günümüzde ise bilgi, teknoloji vasıtasıyla çok hızlı oluşmakta ve yayılmaktadır. Eskiden uzun dönemde bireysel tecrübelerin aktarımıyla oluşan bilgi edinme yerine, günümüzde deneysel bilgilere dayanılarak bilgilenme yer almaktadır. Böylece uzun dönemde oluşan tecrübî bilginin yerini, kısa sürede elde edilen deneysel bilgiler alarak, bilgilenme süresi kısalmıştır. Günümüzde bilgi, deneysel tecrübeye bağlı olarak üretilmekte, kısa sürede elde edilmekte ve hızla yayılmaktadır. Bu durum çalışmanın konusu olan toprak bilgisi için de geçerlidir. Toprak bilgisi; insanoğlunun toprakla ilgili bütün fen ve sağlık bilimlerinde maddi olarak kullanılan toprak bilgisini ifade etmesinin yanı sıra, felsefe, edebiyat, destan vb edebî eserlerde de toprakla ilgili bilgiler kullanılmaktadır. Günümüz Toprak Biliminde Palmann (1948)'in yaptığı tanıma göre; “Toprak katı yer yüzünün gevşemiş ve humus teşekkülü ve kimyasal ayrışma ile değişmiş olan, humuslaşma ve kimyasal ayrışma ürünlerinin taşınması ile değiştirilmiş bulunan kısımdır” (Irmak, 1972). Toprak iklim, anakaya, zaman, yeryüzü şekli ve canlı toplumlarının

etkileri altında oluşmaktadır (Irmak, 1972). Bu çalışmada toprak yapan etmenlerin Türklerin yaşadığı coğrafyalardaki çeşitliliğine dayandırılarak oluşturulan toprak bilgisinin kökenleri inceleme konusu yapılmıştır.

2. Yöntem

Türklerin yaşadığı alanlar çeşitli yazılı kaynaklardan derlenerek haritalanmıştır. Haritalama işlemleri üç zaman diliminde yapılmış olup, sırasıyla; M.Ö. 1000-0, M.S. 0-1000 ve 1000-2000 olmak üzere üç döneme ayrılmıştır (Çizelge 1) (Harita 1a, b, c). Daha sonra dünya fiziki haritası üzerinde sınırları çizilen Türklerin yaşadığı alanlar (harita 1d) coğrafi bilgi sistemine aktarılmıştır. Ayrıca üç dönemde de Türklerin temas ettiği diğer toplumlar da belirtilmiştir. Türklerin yaşadığı alanlarda kurulan devletlerle birlikte, diğer devletler altında yaşayan Türkler de haritalama işlemine tâbî tutulmuşlardır. Bununla birlikte, nüfus yoğunluğunun çok olmadığı geçici olarak bulunulan yerler çalışma dışında bırakılmıştır.

Üç dönemin haritaları ayrı ayrı elde edildikten sonra toprak, yükselti, iklim ve ekolojik bölge coğrafi bilgi katmanlarıyla karşılaştırılması için MÖ 1000-MS 2000 bulunuş haritası oluşturulmuştur. Toprak ve ekolojik bölge katmanları <http://www.fao.org/geonetwork>, iklim katmanı için <http://koeppen-geiger.vu-wien.ac.at/present.htm>, yükselti ise <http://glcf.umiacs.umd.edu/> ağlarından yararlanılmıştır. Toprak haritasının simgeleri için FAO/Unesco, 1974. *Legend of the Soil Map of the World*. FAO, Rome, Italy. isimli kaynaktan yararlanılmış ve Türkçe okunuşları esas alınmıştır.

Çizelge 1: Çalışmanın dönemleri ve kullanılan kaynaklar

Dönemler	Kullanılan kaynaklar
1000 – 0	Klyashtorny ve Sultanov, 2003: 66, Golden, 1992: 31-54, Rasonyi, 1937: 31-61, Gumilëv, 2003: 39-64, 541-594, Bartold, 2010: 20-27, Almas, 1989: 41-43, 60-82, Grakov, 1971: 32-39, 59-67, 324-327.
MS 0 – 1000	Klyashtorny ve Sultanov, 2003: 101, Golden, 1992: 68-174, Rasonyi, 1937: 31-61, 64-73, Gumilëv, 2003: 39-64, 541-594, Bartold, 2010: 28-36, 99-135, Almas, 1989: 50-51, 84-103, 120-123, Kuzeyev, 2005: 13-29, Grakov, 1971: 60-39, Almas, 1989: 107-108, Togan, 1981: 178-180.
1000 – 2000	Golden, 1992: 174-314, Rasonyi, 1988: 64-73, Togan, 1981: 1-2, 178-180, Kuzeyev, 2005: 87-103, Uzunçarşılı, 1988: 155-177, Agacanova, 1969: 69-125, Bartold, 2010: 36-45, 99-135, Almas, 1989: 363-396.

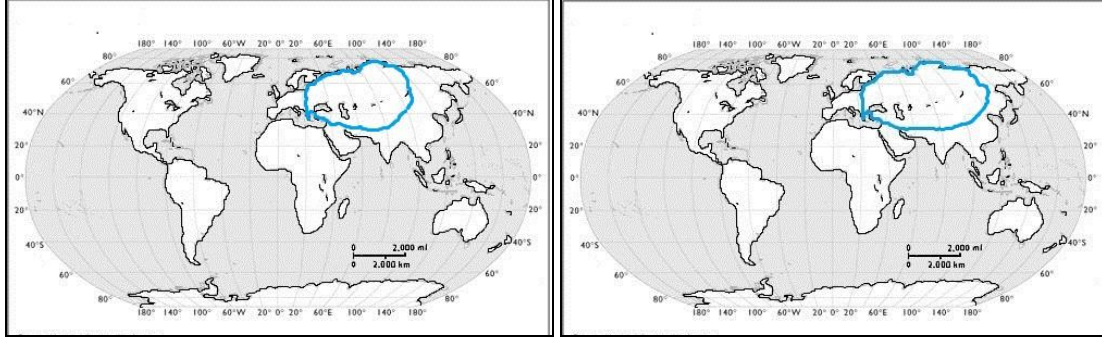
3. Bulgular

Türklerin yaşadığı coğrafyalar

Türkler M.Ö. 1000-0 arasındaki dönemlerde Macaristan, Balkanlar ve Anadolu (Rasonyi, L., 1937: 31-61), Türkistan, Doğu Avrupa, Sibirya, Tibet, Moğolistan, Hindistan (Gumilëv, 2003: 39-64, 541-594, Bartold, 2010: 20-27, Almas, 1989: 41-43, 60-82, Grakov, 1971: 324-327), Ukrayna, Kırım ve Kafkasya'yı (Grakov, 1971: 32-39, 59-67) yurt edinmişlerdir (Harita 1a). Bu dönemde Hindo-German toplumlar, Romalılar, Çinliler ve Yunanlılar'la temas etmişlerdir.

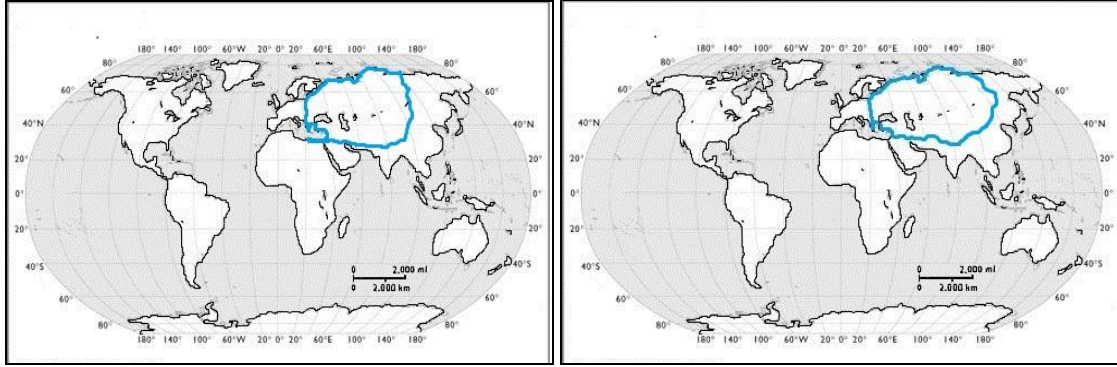
MS 0 – 1000 arası olan dönemde ise Türklerin birinci dönemdekine benzer yerlerde bulunduğu belirlenmiştir. Bu dönemde Türkler; Macaristan ve Balkanlar (Rasonyi, 1937: 31-61, 1988: 64-73), Türkistan, Doğu Avrupa, Sibirya, Tibet, Moğolistan, Hindistan (Gumilëv, 2003: 39-64, 541-594, Bartold, 2010: 28-36 ve 99-135, Almas, 1989: 50-51, 84-103, 120-123), Ukrayna, Kırım, Kafkasya (Kuzeyev, 2005: 13-29, Grakov, 1971: 60-39), Horasan (Almas, 1989: 107-108), Kuzey Afrika, Mısır ve Orta Doğu'da (Togan, 1981: 178-180) yaşamışlardır (Harita 1b). Türkler bu dönemde Romalılar, Doğu Roma (Bizans), Çinliler, Moğollar, Yunanlı, Farslar ve Araplarla ilişki içindedirler.

Çalışma konusunun son dönemi olan MS.1000-2000 arası Türklerin dünyaya en çok yayıldıkları dönem olmuştur. Bununla birlikte bu yayılışın önemli kısmı çalışma konusunun dışında tutulmuştur. Bu bulunuşların çoğu kısa dönemli olmuş ve Türkler bu yurlarda ya yok olmuşlar ya da yok olmak üzeredir. Örneğin Amerika kıtalarına ve Okyanusya'ya göçler çok düşük miktarda olduğundan değerlendirme dışı bırakılırken, Batı Avrupa'daki Türkler ise çeşitli ülkelerde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca Dünya tarihinin en önemli iki savaşında cephelerde ve cephe arkasında Türkler de ölmüşlerdir. Savaşta kaybedilen Türklerin toplam sayısı maalesef bilinmemektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, bu 1000 yıllık dönemde Türkler aynı coğrafyada tutunabilmişlerdir. Türkler; Macaristan ve Balkanlar (Rasonyi, 1988: 64-73, Togan, 1981: 1-2), Kafkaslar (Kuzeyev, 2005: 87-103, Togan, 1981: 1-2), Kuzey Afrika, Mısır, Orta Doğu, Balkanlar, Orta Avrupa, Kırım, Ukrayna, Kafkaslar (Agacanov, 1969: 69-125, Uzunçarşılı, 1988: 155-177, Togan, 1981: 1-2, 178-180), Horasan (Agacanov, 1969: 69-125, Bartold, 2010: 99-135), Türkistan (Bartold, 2010: 36-45 ve 99-135, Togan, 1981: 1-2, Almas, 1989: 363-396), Sibirya'da (Togan, 1981: 1-2) yaşamlarını sürdürebilmişlerdir (Harita 1c). Türkler, Slav, Alman, Fransız vb. Avrupalı'larla, Araplar, Farslılarla veya Rusya, Moğolistan, Çin, Hindistan ve Afganistan'da yaşayan toplumlarla iletişim kurmuşlardır.

a) MÖ 1000-0

b) MS 0-1000

c) MS 1000-2000

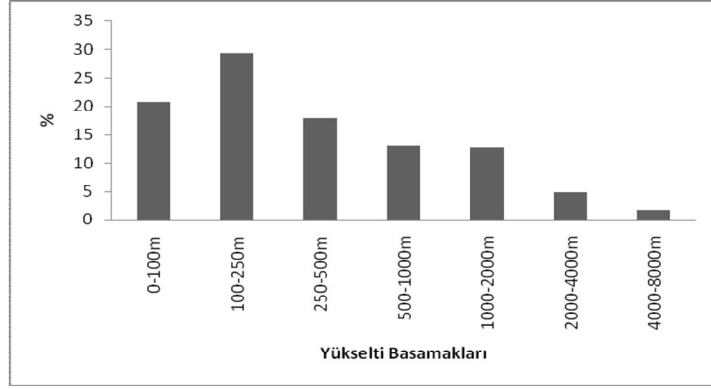
d) MÖ 1000-MS 2000

Harita 1: Türklerin üç dönemde yaşadıkları coğrafya (a, b, c) ve 3000 yıldır herdem buldukları coğrafya (d)

Türklerin yaşadığı coğrafyanın genel özellikleri

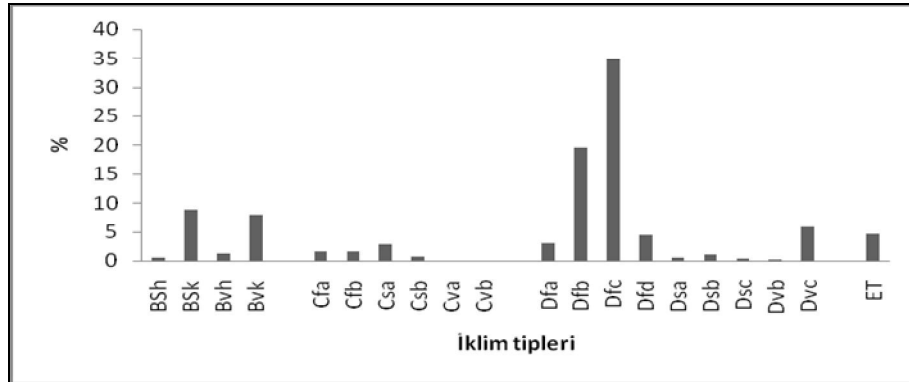
Hareketli bir hayata sahip olan Türkler, yatayda 20°-100° Doğu boylamları ile 30°-60° Kuzey enlemleri arasında daimi olarak yaşarken, daha az nüfuslarla, 0°-170° Doğu boylamları ile 25°-70° Kuzey enlemlerine kadar genişleyen bir alanda bulunmaktadır (Harita 1a, b, c ve d). Türklerin yaşadığı coğrafyalar hem düz ve geniş ovaların bulunması hem de yüksek dağların bulunması ile belirginleşmektedir. Türk coğrafyası genelde 500m'nin altında olmakla birlikte, %1, 7'si 4000m'nin üzerinde bulunmakta (Şekil 1), en yüksek yeri ise 7315m¹'dir.

¹ Bugünkü Doğu Türkistan'ın sınırları içinde kalan en yüksek yeri "Han Tengri" olarak anılmaktadır (Gömeç, S., 2006: 16)

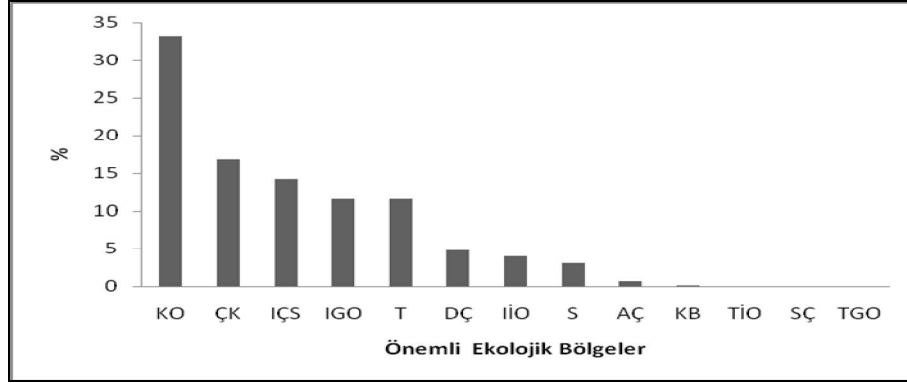
Şekil 1: Türk Coğrafyasının Yükselti Basamaklarına Dağılımı

Türklerin yaşadığı coğrafyanın iklim özelliklerine bakıldığında çok farklı özellikleri içerdiği görülmektedir. Bir taraftan Karakum, Kızıldkum ve Taklamakan çöl sıcakları (sıcak çöllerde yazın 40-45°C çok sık görülür), diğer taraftan Sibirya'nın soğukları (kışın 0°C'nin üzerinde ortalaması olan sadece bir ayın bulunduğu tundra kutup sahaları) arasında geniş bir aralıkta yer almaktadır. Hatta gün içi farklar da bazı yerlerde çok fazla olabilmektedir. Örneğin Yakutistan'da sıcaklık değerlerinin en uç değerlere ulaşması (+37, 9 ile -67, 1 °C arasında) mümkündür (Seroşevsky, 2007: 20). Köpper-Geiger'in dünya iklim sınıflandırmasına göre; Türk coğrafyasında ekvator iklimi dışında kurak, karlı, sıcak ve kutup iklimi ve bunların çeşitli yağış ve sıcaklık alt grupları bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Türk Coğrafyasının Genel İklim Özellikleri (Kurak İklim (B) alt gruplar; Sıcak ve Kurak Bozkır (BSH), Sıcak ve Soğuk Bozkır (BSK), Sıcak Çöl (BVH), Soğuk Çöl (BVK), Ilıman İklim (C) alt gruplar; Nemli ve sıcak yazlı (Cfa), Nemli ve ılıman yazlı (Cfb), Kura ve sıcak yazlı (Csa), Kura ve ılıman yazlı (Csb), Kışları kuru ve yazları sıcak (Cva), Kışları kuru ve yazları ılıman (Cvb) Karlı iklim (D) alt gruplar; Nemli ve sıcak yazlı (Dfa), Nemli ve ılıman yazlı (Dfb), Nemli ve serin yazlı (Dfc), Nemli ve çok soğuk (Dfd), Yazlar kuru ve sıcak (Dsa), Yazlar kuru ve ılıman (Dsb), Yazlar kuru ve soğuk (Dsc), Kışlar kuru ve ılıman (Dvb), Kışlar kuru ve soğuk (Dvc), Kutup İklim (ET)).

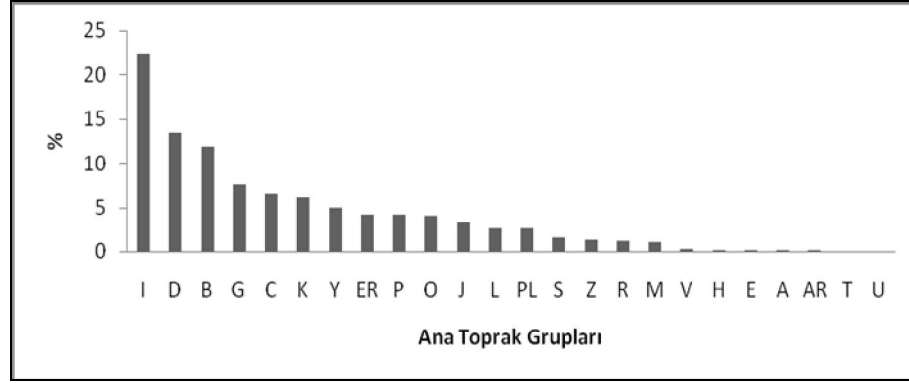
Türk coğrafyası dünyanın en önemli ekolojik alanlara sahiptir. Dünyadaki temel ekolojik bölgelerden Türk coğrafyasında en yaygın bulunanları sırasıyla, Kuzey Ormanları ve taygalar (%33, 13), Çöl ve Kurak alan çalılıkları (%16, 84), Ilıman çayırılık, savan ve çalılık (14, 25), Ilıman geniş yapraklı ve karışık ormanlar (%11, 53) ve Tundra (%11, 51), diğerleri ise %5'in altında bir alan kaplamaktadırlar (Şekil 3).

Şekil 3: Türk Coğrafyasının Önemli Ekolojik Bölgeleri (KO; Kuzey Ormanları ve taygalar, ÇK;Çöl ve Kurak alan çalılıkları, İÇS; Ilıman çayırılık, savan ve çalılık, İGO; Ilıman geniş yapraklı ve karışık ormanlar, T; Tundra, DÇ; Dağ çayırları, İİO; Ilıman ibreli ormanlar, S; Su, AÇ; Akdeniz çalılıkları, KB; Kar, buz ve kayalar, TİO; Tropikal ve yarı tropikal ibreli ormanlar, SÇ; su basar çayırlar, TGO;Tropikal ve yarı tropikal nemli geniş yapraklı ormanlar)

Su havzaları geçmiş de yerleşim yerleri kurulan ve medeniyetlerin beşiği olan alanlardır. Günümüzde su havzalarının önemi kaybolmamış, tam aksine artmıştır. Dünyadaki belli başlı 26 su havzasından 6 tanesi Türklerin yaşadığı coğrafyada bulunmaktadır (<http://maps.grida>. (Erişim 01.09.2011)). Belirtilen önemli havzalar Volga, Ob, Yenişey, Lena, Tuna ve Fırat-Dicle havzalarıdır.

Türk coğrafyasının en belirgin ana toprak gurupları sırasıyla Litosol (%22, 34), Podzoluvisol (%13, 43), Kambisol (%11, 89), Gley (%7, 61), Çernozem (%6, 54), Kastanozem (%6, 18) ve Yermosol (%5, 01)'dir. Akrisol, Ranker, Andosol, Arenosol, Redzina, Faozem ve Vertisol topraklar %1'in altında bulunmuştur. Diğer toprak gurupları % 1, 0 ile 5, 00 arasında bulunmuştur (Şekil 4).

Şekil 4: Türk Coğrafyasının Ana Toprak Grupları (Simgeler ve anlamları; Akrisol (A), Kambisol (B), Çernozem (C), Podzoluvisol (D), Redzina (E), Ferralsol (F), Gley (G), Faozem (H), Litosol (I), Flusol (J), Kastanozem (K), Luvisol (L), Greyzem (M), Nitisol (N), Histosol (O), Podzol (P), Arenosol (AR), Regosol (R), Solonetz (S), Andosol (T), Ranker (U), Vertisol (V), Planosol (PL), Ksrosol (ER), Yermosol (Y) ve Solonçak (Z)'tır.)

4. Tartışma ve Sonuçlar

Türklerin yaşadığı alanların belirlenmesi oldukça yoğun bir çabayı gerektirmektedir. Türklerin kökeni olan yerlerle ilgili olarak çeşitli görüşler dile getirilmektedir. Bazı bilim adamlarına göre; “Tıyaşan’ın garp ve şimal yamaçları ile Aral gölü mıntıkasında” (Togan, 1981: 10), kimi yazarlara göre ise; “Ortadoğu” daha kesin olarak ise “Irak’ın kuzeyi ile Van Gölü’nün güneyini içeren bölge” gösterilmektedir (Karatay, 2003: 95-105). Türklerin geniş coğrafyada yaşamasının doğal bir sonucu olarak bu konuda pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır.

Biner yıllık üç dönemde yapılan incelemelerin sonunda çıkan en önemli sonuçlardan biri de Türklerin geniş bir coğrafyada hem yatayda (enlem ve boylam) hem de düşeyde hareket ettiğiidir. Bu hareket uzun dönemlerde kesintisiz olarak benzer alanlarda devam etmektedir. Bundan dolayı, üç bin yıllık tarih boyunca Türkler aynı alanda kalmışlar ve çeşitli ölçeklerde (Oba, boy, vb) bu alan içinde yer değiştirmişlerdir (göç etmişlerdir). Bu çalışmada Türklere ait ortak değerler yukarıda belirtilen coğrafya esas alınarak yazılmıştır (Baykara, 2001: 1-234, Gömeç, 2006: 1- 341, Ögel, B., 1998: 1-664, 2006: 1-610, Kelimbetov, 2010: 1-388).

Yaşam tarzından kaynaklanan toprak bilgileri

M.Ö. 1000’den öncesinde de Türklerin diğer toplumlarla sıkı bir ilişkide bulunduğu ve söz konusu ilişkinin aşağıda belirtildiği gibi geniş bir alanda olduğu bilinmektedir (Togan, 1981: 10-17). “Çin yazılı kaynaklarında Hun’ların ataları Hu’ların milattan önceki hayatları

hakkında yazılanlar çok kısa olmakla birlikte önemlidir. Bozkırlarda düzenli bir hayat sürdükleri, göçebelerin baharla birlikte dağlar arasında yer alan ve sürüler için elzem olan su ve otlaklarla bezeli yaylalara çıkarlar; sonbaharla birlikte nisbeten karın az düştüğü bölgelere, sürülerin fazla zorlanmadan yem bulabilecekleri yerlere çekilirlerdi. Yaylak ve kışlaklar, göçebeler arasında kesin bir şekilde taksimlenir ve bunlar, boyların ve ailelerin şahsi mülkü sayılırdı. Hunlar'da da durum böyledir” (Gumilëv, 2003: 42). Bu toplum yapısı günümüz Türkiye'sinde yazın yazlıklara taşınma şeklinde devam etmektedir.

Türkler geçmişten günümüze göçer bir hayat yaşamışlar, buldukları coğrafyaları idari açıdan düzenlemeyi ve yönetmeyi hedeflemişlerdir. Bu amaca ulaşırken, bazen de, diğer toplumlar tarafından veya kandaşları olan diğer boylar tarafından başka yurtlara sürülmüşler ya da ortadan kaldırılmışlardır. Türkler çok geniş coğrafyada hareket etmelerine bağlı olarak, hangi otun nerelerde ne zaman bittiği, hastalıklarda kullanılacak otların nerelerde olduğuna yönelik bilgilerde dolaylı da olsa toprak bilgisine başvurmaktaydılar. Özellikle Türklerin yaşadığı geniş coğrafya düşünülürse (bak: harita 1), bu alandaki bilgiler yaşanan yurtlarda devlet yapısını oluşturmanın en önemli dayanakları olmuştur. Çünkü söz konusu bilgiler geniş coğrafyada beslenme-barınmayı sağlamanın yanında ticarete yönelik birikimlerin de oluşmasını sağlamaktadır.

Türk kültürünün her ne kadar at kültürüne veya bunun yaşanan alanı olan bozkıra dayandığı belirtilse de, Türklerin ormanlık alanlarla olan ilişkileri (Ögel, 2006: 465), deniz ve nehirlerle ilişkileri ve çok eskiden günümüze kadar tarım faaliyetlerinde bulunduğu da (Grakov, 1971: 94, Ögel, 1985: 51, Almas, 1989: 397) bilinmektedir. Araziye dayalı geliştirilen çeşitli yaşam tarzlarına bağlı olarak, toplumların toprak bilgisi farklılıkları da oluşmaktadır.

Araziye bağlı bu yaşam tarzı hayatın tüm yönlerini kapsamaktadır. Günlük işlerde veya sanat faaliyetlerinde de toprak bilgisi kullanılmaktadır. Ne tür topraklardan kap kacak yapılacağı ve bunların nerelerde bulunacağı, hangi tür kayalara şekil yapılacağı bilinmektedir. Örneğin sıvı maddelerin bir yerden bir yere aktarılmasında kullanılan kaplar İskitler döneminde kilden yapılmaktaydı (Grakov, 1971: 102). Kerpiç evlerde kullanılan toprakların ne nitelikte olacağının bilinmesi de oldukça yaygın bilgilerdir. Hatta, yeni doğan çocukların kundağına “öllük”, Anadolu'da “höllük” veya “öllük” denilen, bir toprak serilmektedir (Ögel, 1985: 125).

Yaşadıkları alanlardan kaynaklanan toprak bilgileri

Türklerin yayılış gösterdiği alanlar yeryüzü şekillerinin tüm çeşitlerini bünyesinde bulundurmaktadır. Su azlığının en yüksek değerlere ulaştığı çöllerden, su fazlasının en yüksek değerlere ulaştığı yetişme ortamlarının bulunduğu ekolojik bölgelere sahiptir (Şekil 2 ve 3). Türkler, deniz seviyesinden 7315m'ye varan bir yükseltide, 30°-60° Kuzey enlemleri arasında yaşamlarını sürdürmekte, tropiklerin dışında tüm ana iklim ve alt iklimlere sahip alanlarda yaşamaktadırlar. Dolayısıyla toprak yapan etkenler olan, iklim, yeryüzü şekli, anakaya ve canlıların çeşitli düzeylerde toprak oluşumuna katkı yaptığı alanları bu coğrafyada bulmak mümkündür. Toprak yapan etkenlerin çeşitli düzeylerde katkıları sonucunda oluşan topraklardan yaşamak için faydalanmak zorunda olan Türkler, sözkonusu toprakları tanımlamışlar ve sınıflandırmışlardır. Yapılan sınıflandırmalarda hiyerarşik bir düzen kullanılmamıştır. Onun yerine kumlu topraklar, geren topraklar, killi topraklar gibi nitelemeye bağlı bir sınıflandırma yapmışlardır. Tabi ki bu değerlendirmeler çok yüzeysel kalabilir. Çünkü Türk coğrafyasının toprakla ilgili bilgileri toplanmamış, eldeki mevcutlarda kapsamlı bir değerlendirmeye konu edilmemiştir. Oysa Türk coğrafyasının ana toprak grupları açısından son derece zengin, olup, tropiklerde gelişen topraklar dışındaki tüm topraklara ve alt tiplerine rastlamak mümkündür (Şekil 4).

Diğer toplumlarla olan ilişkiler

Türklerin yaşadığı coğrafya, Güney Amerika'daki uygarlıkları değerlendirme dışı bırakıldığında, dünya kültür hayatına katkı sağlayan temel uygarlıkların da doğduğu yerlerdir. Türklerin dahil oldukları dinler ve kullandığı alfabeler (User, 2006: 26-376) birçok toplumla açıkça iletişime girdiğini ve bunu bir özellik olarak taşıdığını göstermektedir. İletişim kurduğu toplumlarla savaşmış, ticaret yapmış hatta evlilikler kurmuşlardır. Karşılaştıkları toplumla etkileşime girme özelliğine sahip olan Türkler, diğer toplumlardan sadece belirli konulardaki metinleri (dini metinler vb.) çevirmemişler, birçok konuda diğer toplumlardan çeviriler yapmışlar, bunların bir kısmı da günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca diğer toplumlarla iletişim sonucu yeni teknikler geniş bir coğrafyada uygulanma şansı bulunmuştur. Bu etkilere birçok tarihi eserde rastlamamız mümkündür.

Türklerde toprak bilgisinin kökenlerini özetlemek gerekirse; 1) yeniliklere açık hareketli toplumsal yapılarının olması, 2) çeşitli yetişme ortamlarını içeren geniş bir coğrafyada yaşamaları, 3) aynı coğrafyada uzun süre bulunmaları, 4) diğer toplumlarla kolayca iletişim kurmalarıdır.

Türklerde toprak bilgisinin kökenlerine bakıldığında dünya toprak kültüründe önemli bir yeri olduğu kanaati oluşmaktadır. Fakat kökenlerinin güçlü olmasına rağmen günümüzde

bu bilgilerden yararlanılmadığı gibi, aynı zamanda bu bilgiler görmezlikten de gelinmektedir. Günümüzün bilim anlayışına göre Türklerin yaşadığı alanlarda toprak bilgisinin tüm bölümlerinin oluşturulması, geliştirilmesi ve düzenlenmesi için bütün yetiştirme ortamı etkenleri mevcut olduğu gibi, 3000 yıldır aynı coğrafyada buna bağlı bir yaşam da oluşturulmuş, Türk yaşam tarzlarının ürettiği bilgi birikimi de elimizin altında/yanı başındadır. Buradan yeni bir Toprak Bilim anlayışı ve yaklaşımını oluşturmak, dünyamızın geleceği içinde önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev, 3. baskı, Selenge Yayınları, 2004, İstanbul 1969.
- Almas, Turgut, *Uygurlar*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları 2010, İstanbul 1989.
- Bartold, Vasily Viladimiroviç, *Orta Asya*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2010.
- Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 252, 2001.
- FAO/Unesco. *Legend of the Soil Map of the World*. FAO, Rome 1974.
- Irmak, Mustafa Asaf, *Toprak İlimi*, İstanbul Üniversitesi Yayın Nu: 1268, Orman Fak. Yayın Nu: 121, 1972.
- Grakov, Boris Nikolaayeviç, *İskitler*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2006, 1971.
- Gumilëv, Lev Nikolayeviç, *Hunlar*, çev. D. Ahsen Batur, Üçüncü Baskı, Selenge Yayınları, Nu: 1, 2003.
- Karatay, Osman, *İran ile Turan Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu*, KaraM Yayınları 5, Eskiçağ Kitaplığı 1, 2003.
- Kelimbetov, Nemat, *Türk halklarının ortak edebi eserleri*, çev. Abdulvahap Kara, 2010, Selenge Yayınları, 2005.
- Klyashtorny, Sergey Grigoryeviç ve Sultanov, Tursun İkramoviç, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları 10, Tarih Dizisi Nu: 7, 2003.
- Kuzeyev, Raim Gumeroviç, *İtil-Ural Türkleri*, çev. Arif Acaloğlu, Selenge Yayınları, 2005.
- Rasonyi, Laszlo, “Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar”, 1 Mayıs 1937’de Ankara Halkevinde Konferans, Yayına Hazırlayan Yusuf Gedikli, *Doğu Avrupa’da Türklük*, s. 31-61, Selenge Yayınları 2006.
- Rasonyi, L Laszlo, “Türk-Macar İlişkilerinin Kaynakları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz, S. 41, s. 64-73, çev. Yard. Doç. Dr. Muslihiddin Karakurt, Yayına

- Hazırlayan Yusuf Gedikli, *Doğu Avrupa'da Türklük*, s. 87-112, Selenge Yayınları, 2006, 1988.
- Ögel, Bahattin. *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 638, Kültür Eserleri Dizisi: 46, 1985.
- Ögel, Bahattin, *Türk Mitolojisi, I. Cilt*, 3. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1998.
- Ögel, Bahattin, *Türk Mitolojisi II. Cilt*, 3. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2006.
- Özkan Mustafa, *İnsan iletişim ve dil*, 3F Yayınevi, 2008.
- Seroşevsky, V. L., *Saka-Yakutlar*, çev. Arif Acaloğlu, Selenge Yayınları, 2007,
- User, Hatice Şirin, *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yayınları, 2006.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 1. Cilt, 5. baskı, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarih Kurumu Yayınları Dünya Tarihi, 1988.
- Togan, Zeki Veli, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, nu: 1534, Tarih Araştırmaları, Nu: 1, Cilt: 1, 3. baskı, Enderun Kitabevi, 1981.
- <http://maps.grida.no/go/graphic/main-world-s-river-basins> (Erişim 01.09.2011)
- <http://www.fao.org/geonetwork> (Erişim 08.09.2011)
- <http://koeppen-geiger.vu-wien.ac.at/present.htm> (Erişim 08.09.2011)
- <http://glcf.umiacs.umd.edu/> (Erişim 08.09.2011)